অধ্যায় ৯ ঃ কাৰক-বিভক্তি

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য
৯.২ পৰিচয়
৯.৩ কাৰকৰ সংজ্ঞা
৯.৪ কাৰক বিভক্তি আৰু উপপদ বিভক্তি, উপপদ বিভক্তিতকৈ কাৰক বিভক্তিৰ বল বেছি
৯.৫ কাৰকৰ প্ৰকাৰ, সম্বন্ধপদ কাৰক নহয়
৯.৫.১ কৰ্ত্তা কাৰক আৰু প্ৰথমা বিভক্তি
৯.৫.২ কৰ্ম কাৰক আৰু দ্বিতীয়া বিভক্তি
৯.৫.৩ কৰণ কাৰক আৰু তৃতীয়া বিভক্তি
৯.৫.৪ সম্প্ৰদান কাৰক আৰু চতুৰ্থী বিভক্তি
৯.৫.৫ অপাদান কাৰক আৰু পঞ্চমী বিভক্তি
৯.৫.৬ সম্বন্ধপদ আৰু ষষ্ঠী বিভক্তি
৯.৫.৭ অধিকৰণ কাৰক আৰু সপ্তমী বিভক্তি
৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৯.৭ অধিক জানিবলৈ
৯.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কাৰকৰ লক্ষণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- কাৰক কেইপ্ৰকাৰ সেইটো জানিব
- সম্বন্ধ পদ যে কাৰক নহয় সেইটোও বুজিব পাৰিব
- বাচ্যৰ সাধাৰণ পৰিচয়ো পাব
- বাক্যগঠনত আপুনি মনোনিৱেশ কৰিব পাৰিব
- ব্যাকৰণ সূত্ৰ ব্যাখ্যা কেনেদৰে কৰিব লাগে তাকো জানিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ ধাতুৰূপ আৰু শব্দৰূপৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিছে। শব্দৰ পৰা পদৰ গঠন আপুনি শিকিছে। বাক্যত পদৰ প্ৰয়োগো কিছু পৰিমাণে জানিব পাৰিছে।

এই অধ্যায়ত আপুনি কাৰকৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। বাক্যত পদ প্ৰয়োগৰ জ্ঞান কাৰকৰ পৰা হয়। কাৰকৰ সংজ্ঞা অৰ্থাৎ কাৰক কাক বোলে, কাৰক কেইবিধ, কোন কাৰকত কি বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয় সেইবোৰ উদাহৰণসহ আপুনি অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত কৰ্ত্তৃৰাচ্য, কৰ্মৰাচ্য আৰু ভাৱবাচ্যৰ সাধাৰণ লক্ষণৰ বিষয়েও আপুনি অৱগত হ'ব পাৰিব। কিছুমান নিৰ্দিষ্ট শব্দৰ যোগত কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। অপৱৰ্গ, অত্যন্ত সংযোগ আদি কিছুমান শব্দৰ অৰ্থও জানিব পাৰিব। দ্বিকৰ্মক ধাতুৰ যোগত গৌণ আৰু মুখ্য কৰ্মৰ কথাও শিকিব পাৰিব। প্ৰত্যেকবিধ কাৰকৰ অৰ্থ সম্পৰ্কে আপুনি অৱগত হব পাৰিব।

৯.৩ কাৰকৰ সংজ্ঞা

ক্ৰিয়াৰ লগত সম্পৰ্ক থকা পদকেই কাৰক বোলা হয়। কথাটো ব্যাকৰণত "ক্ৰিয়ান্বয়ি কাৰকম্" (ক্ৰিয়াৰ লগত যিটোৰ সম্পৰ্ক থাকে সেইটোৱেই কাৰক) —এনেদৰে কোৱা হৈছে। আকৌ, কিছুমানে এই কথাটোকেই অলপ বেলেগ ধৰণে কয় যে যিটোৱে বাক্যৰ ক্ৰিয়াৰ জ্ঞান দিয়ে তাকেই কাৰক বুলি কোৱা হয়— "ক্ৰিয়াজনকত্বং কাৰকত্বম্"।

৯.৪ কাৰক বিভক্তি আৰু উপপদ বিভক্তি, উপপদ বিভক্তিতকৈ কাৰক বিভক্তিৰ বল বেছি

আপুনি ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা কাৰকৰ সংজ্ঞা জানিলে। ক্ৰিয়াৰ যোগত নিৰ্দিষ্টকৈ হোৱা বিভক্তিক কাৰক বিভক্তি বোলে। যেনে— চন্দ্ৰং পশ্যতি বালকঃ (ল'ৰাহঁতে চন্দ্ৰ দেখিছে)। ইয়াত 'পশ্যতি' ক্ৰিয়াৰ যোগত 'বালকঃ' পদত প্ৰথমা বিভক্তি হৈছে। গতিকে ই কাৰক বিভক্তি।

কিছুমান নিৰ্দিষ্ট শব্দৰ যোগতো কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হয়। শব্দৰ যোগত প্ৰয়োগ হয় কাৰণেই সেইবোৰ বিভক্তিক উপপদ বিভক্তি বুলি কোৱা হয়। যেনে— কৃষ্ণায় নমঃ (কৃষ্ণলৈ নমস্কাৰ)। নমস্ শব্দটোৰ যোগত যালৈ নমস্কাৰ জনোৱা হৈছে তাত চতুৰ্থী বিভক্তি হৈছে।

'নমস্' শব্দটোৰ পিছত কৃ ধাতু যোগ হবও পাৰে। তেতিয়া নমস্ শব্দটো 'নমস্কৰোতি' হব অৰ্থাৎ সেইটো ক্ৰিয়াপদ হব। তেনেকুৱা হলে 'নমঃ' শব্দটোৰ যোগত হবলগীয়া চতুৰ্থী বিভক্তি নহব, তেতিয়া কৃ ধাতুৰ যোগত দ্বিতীয় বিভক্তিহে হ ব। সেই কাৰণেই 'বাসুদেৱায় নমঃ' (বাসুদেৱলৈ নমস্কাৰ) —ইয়াত 'নমস্' শব্দৰ যোগত বাসুদেৱ শব্দৰ পিছত চতুৰ্থী বিভক্তি হৈছে। কিন্তু, 'বাসুদেৱং নমস্কৰোতি' (বাসুদেৱক নমস্কাৰ কৰিছে) —ইয়াত নমস্ শব্দৰ পিছত কৃ ধাতু যোগ হোৱাত, ধাতুটোৰ অৰ্থত দ্বিতীয়া বিভক্তিহে হৈছে। যেতিয়া কোনো প্ৰসঙ্গত উপপদ বিভক্তি আৰু কাৰক বিভক্তি এই দুয়োটাকেই ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া হয়, তেতিয়া উপপদ বিভক্তিক বাদ দি ক্ৰিয়াৰ যোগত হোৱা বিভক্তিটোহে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। সেই কাৰণেই উপপদবিভক্তি আৰু কাৰক বিভক্তিৰ ভিতৰত কাৰকবিভক্তিহে বেছি বলী বুলি কোৱা হৈছে— "উপপদবিভক্তেঃ কাৰকবিভক্তির্বলীয়সী"।

৯.৫ কাৰকৰ প্ৰকাৰ, সম্বন্ধপদ কাৰক নহয়

কাৰকৰ আকাৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কাৰকৰ ভাগ কৰা হৈছে। কেতিয়াবা নিজে কাম কৰা বুজায়, কিহবাৰ ওপৰত কামটো সম্পাদন কৰা বুজায়, কেতিয়াবা কিহবাৰদ্বাৰা কাম এটা কৰা বুজায়, কেতিয়াবা কিহবাৰপৰা কামটো হোৱা বুজায় আৰু কেতিয়াবা কিহবাত কামটো হোৱা বুজায়। এইদৰে ক্ৰিয়াৰ লগত সম্বন্ধ থকা কাৰকৰ আকাৰ চাই কাৰক ছয় প্ৰকাৰৰ বুলি কোৱা হৈছে। যেনে— কৰ্ত্তাকাৰক, কৰ্মকাৰক, কৰণ কাৰক, সম্প্ৰদান কাৰক, অপাদান কাৰক আৰু অধিকৰণ কাৰক।

বাক্যত ক্ৰিয়াৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা পদক কাৰক বুলি কোৱা নহয়। আন পদৰ লগত সম্পৰ্ক থকা পদ কাৰক হব নোৱাৰে, তাক সম্বন্ধ পদ বুলিহে কোৱা হয়। ষষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত পদে বাক্যত ক্ৰিয়াৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক থকা নুবুজায়। সেইকাৰণেই ষষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত পদ কাৰক নহয়। যেনে— মম পুস্তকং দেহি (মোৰ কিতাপখন দিয়া)। ইয়াত 'মম' (মোৰ) পদৰ লগত 'দেহি' (দিয়া) ক্ৰিয়া পদৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই। কিতাপখনৰ লগতহে 'মম' পদৰ সম্পৰ্ক আছে। গতিকে 'মম' পদটো সম্বন্ধ পদ, ই কাৰক নহয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কাৰক কেই প্ৰকাৰ? সেইবোৰৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ কাৰক কাক বোলে লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ উপপদ বিভক্তিতকৈ কাৰক বিভক্তিৰ বল বেছি। বাক্যটো শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক।

.....

৯.৫.১ কৰ্ত্তা কাৰক আৰু প্ৰথমা বিভক্তি

আপুনি ইতিমধ্যে কাৰকৰ কথা অধ্যয়ন কৰিছে। কাৰক যে ছয় প্ৰকাৰ সেইটোও জানিলে। সম্বন্ধপদ আৰু সম্বোধনপদ কাৰক নহয়।

এতিয়া আপুনি কৰ্ত্তাকাৰক আৰু প্ৰথমা বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে জানিব।

১) **কৰ্ত্তা ঃ** যিয়ে প্ৰধানভাৱে কোনো এটা কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে তাকেই কৰ্ত্তা বোলা হয়। আনৰ সহায় নোলোৱাকৈ কৰ্ত্তাই নিজে কাম কৰে। অৰ্থাৎ কৰ্ত্তাই স্বাধীনভাৱে কাম কৰে। সেইকাৰণেই "স্বতন্ত্ৰঃ কৰ্ত্তা" বুলি কোৱা হৈছে। যেনে— যাদৱঃ পঠতি (যাদৱে পঢ়িছে)। ইয়াত পঠ্ ধাতুৰ ক্ৰিয়াটো যাদৱে নিজে কৰিছে। গতিকে 'যাদৱঃ' পদটো

কৰ্ত্তা, বাক্যত ক্রিয়াৰ লগত ইয়াৰ সম্পৰ্ক আছে। তেনেদৰে "শিক্ষকঃ গচ্ছতি" (শিক্ষকজন গৈছে)। ইয়াত গমন কামটো শিক্ষকে নিজে কৰিছে। এতেকে 'শিক্ষকঃ' পদটো কৰ্ত্তা হৈছে।

কৰ্ত্তা কাৰকত সদায় প্রথমা বিভক্তি হয়। ইয়াক 'কৰ্ত্তৰি প্রথমা' বোলা হয়। যেনে— কমলঃ বদতি (কমলে কৈছে); উমেশঃ খাদতি (উমেশে খাইছে), ৰমেশঃ হসতি (ৰমেশে হাঁহিছে)। এই বাক্যবোৰত কমলঃ, উমেশঃ আৰু ৰমেশঃ পদবোৰ কৰ্ত্তাকাৰক।

ক) ওপৰত দিয়া উদাহৰণবোৰ কৰ্ত্তৃবাচ্যত দিয়া হৈছে। কৰ্ত্তৃবাচ্যৰ কৰ্ত্তাত প্রথমা বিভক্তি হয়। কৰ্ত্তৃবাচ্যৰ কৰ্ত্তাক উক্ত কৰ্ত্তা বোলা হয়। যেনে— দেৱদত্তঃ অন্নং খাদতি (দেৱদত্তই ভাত খাইছে) ইয়াত দেৱদত্ত কৰ্ত্তা।

খ) যি বাক্যত কৰ্মটোহে প্রধান বক্তব্য বিষয় তাক কৰ্মবাচ্য বোলা হয়। কৰ্মবাচ্যৰ কৰ্মত প্রথমা বিভক্তি হয়। ইয়াক "উক্তে কৰ্মণি প্রথমা" বোলা হয়। যেনে— ময়া বালকঃ দৃশ্যতে (মোৰ দ্বাৰা লৰাজন দৃষ্ট হৈছে)। বালিকয়া অন্ধঃ নীয়তে (ছোৱালীজনীৰদ্বাৰা অন্ধজন নিয়া হৈছে)। এই উদাহৰণ দুটাত 'বালকঃ', অন্ধঃ এই পদ দুটা উক্ত কৰ্ম।

২) সম্বোধন পদত সদায় প্রথমা বিভক্তি হয়। যেনে— হে যাদৱ, অত্র আগচ্ছ (হে যাদৱ, ইয়ালৈ আহা)। হে কৃষ্ণ, মাং পাহি (হে কৃষ্ণ মোক ৰক্ষা কৰা)।

কোনো কিছু উচ্চাৰণ কৰাৰ লগে লগে তাত প্রথমা বিভক্তি যোগ হয়। যেনে— বৃক্ষঃ, ঘটঃ, অশ্বঃ, কলশঃ অদি পদত উচ্চাৰণ মাত্র প্রথমা ব্যৱহৃত হৈছে।

৩) ইতি, সাম্প্রতম্, (উচিত, ন্যায্য) আদি অব্যয়ৰ যোগত সদায় প্রথমা বিভক্তি ব্যৱহাৰ হয়। ইয়াক "অব্যয়যোগে প্রথমা" বুলি কোৱা হয়। যেনে— দশৰথ ইতি ৰাজা অভৱৎ। (দশৰথ নামৰে এজন ৰজা আছিল)। দুষ্টসঙ্গঃ ত্যক্তুং সাম্প্রতম্ (দুষ্টৰ সঙ্গ ত্যাগ কৰাটো যুক্তিযুক্ত)।

৯.৫.২ কৰ্ম কাৰক আৰু দ্বিতীয়া বিভক্তি

আপুনি কৰ্ত্তাকাৰক আৰু প্রথমা বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে জানিলে। এতিয়া কৰ্মকাৰক আৰু দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ কথা অধ্যয়ন কৰিব।

বাক্যত কৰ্ত্তাই যিটো পদক ক্রিয়াৰ যোগেদি বিশেষকৈ আক্রান্ত কৰে তাকেই কৰ্মকাৰক বোলে (ক্রিয়াক্রান্তং কৰ্ম)। বাক্যত কৰ্ত্তাই ক্রিয়াৰ যোগেদি আটাইতকৈ বেছি বাঞ্ছা কৰা বস্তু বা বিষয়টোক কৰ্ম বুলি কোৱা হয়— "কৰ্ত্তুৰীপ্সিততমং কৰ্ম"। যেনে— বালিকা পুস্তকং পঠতি (ছোৱালীজনীয়ে কিতাপ পঢ়িছে)। এই বাক্যত 'বালিকা' কৰ্ত্তাই ক্রিয়াৰ যোগেদি 'পুস্তকং' পদটো আটাইতকৈ বেছি বিচাৰিছে। গতিকে 'পুস্তকং' পদটো কৰ্মকাৰক। তেনেদৰে সিংহঃ হৰিণং খাদতি (সিংহটোৱে হৰিণাপহুটো খাইছে)। ইয়াত 'হৰিণ' আটাইতকৈ ঈপ্সিত। সেই কাৰণে 'হৰিণং' পদটো কৰ্মকাৰক।

১) কর্ত্তৃবাচ্যৰ কর্ম কাৰকত সদায় দ্বিতীয়া বিভক্তি হয়— "কর্মণি দ্বিতীয়া"। যেনে— অন্নং খাদতি (ভাত খাইছে)। 'অন্নং' পদত কর্মকাৰকত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে। তেনেদৰে 'জলং পিৱতি' (পানী খাইছে) বাক্যত 'জলং' পদ কর্মকাৰক, তাত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।

২) ক্রিয়াক যি পদে বিশেষিত কৰে অর্থাৎ ক্রিয়াৰ দোষ গুণ আদি বুজায় তাক ক্রিয়া বিশেষণ বোলে। ক্রিয়া বিশেষণত সদায় দ্বিতীয়া বিভক্তি যোগ হয়— "ক্রিয়া-বিশেষণে চ"। যেনে— ধীৰং পৱনঃ ৱহতি। (বতাহ লাহে লাহে বলিছে।) ইয়াত কেনেদৰে বলিছে বুলি সুধিলে উত্তৰ হিচাবে 'ধীৰং' (লাহে লাহে) এই বুলি কব লাগিব। গতিকে 'ধীৰং' পদে ক্রিয়াটো কেনেদৰে সম্পাদন হৈছে সেইটো বুজোৱাত ক্রিয়া বিশেষণৰ অর্থত দ্বিতীয়া বিভক্তি যুক্ত হৈছে।

৩) অভিতঃ (দুয়ো পিনে), পৰিতঃ (চাৰিওপিনে), সময়া (মাজত), নিকষা (ওচৰত), হা (হায়) আৰু প্রতি (লৈ) এই শব্দবোৰৰ যোগত সদায় দ্বিতীয়া বিভক্তি হয়। যেনে— বিদ্যালয়ম্ অভিতঃ বৃক্ষাঃ সন্তি (বিদ্যালয়ৰ দুয়ো পিনে গছবোৰ আছে)।
ইয়াত অভিতঃ শব্দৰ যোগত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
নগৰং পৰিতঃ পর্ব্বতাঃ সন্তি (চহৰৰ চাৰিওপিনে পর্ব্বতবোৰ আছে)।
ইয়াত পৰিতঃ শব্দৰ যোগত নগৰ শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
গৃহং নিকষা নদী অস্তি (ঘৰৰ ওচৰত নদী আছে)
ইয়াত 'নিকষা' শব্দৰ যোগত গৃহ শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।

৪) তেনেদৰে প্রতি, অনু, ধিক্, নিকষা, অন্তৰা (দুটাৰ মাজত) অন্তৰেণ (নোহোৱাকৈ) আৰু যাৱৎ (লৈকে) শব্দৰ যোগত সদায় দ্বিতীয়া বিভক্তি যোগ হয়। যেনে— হৰিং প্রতি মম ভক্তিঃ অস্তি (হৰিৰ প্রতি মোৰ ভক্তি আছে)।
এই বাক্যত প্রতি শব্দৰ যোগত হৰি শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
সীতা ৰামম্ অনু অগচ্ছৎ। (সীতা ৰামৰ পিছে পিছে গৈছিল)
এই বাক্যত অনু (পিছত) শব্দৰ যোগত ৰাম শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
বৃক্ষং নদীং চ অন্তৰা মম গৃহম্ অস্তি (গছ আৰু নদীটোৰ মাজত মোৰ ঘৰ)
এই বাক্যত অন্তৰা শব্দৰ যোগত বৃক্ষ আৰু নদী শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
প্রদীপম্ অন্তৰেণ অন্ধকাৰঃ ন যাতি (চাকি নোহোৱাকৈ এন্ধাৰ নাযায়)
এই বাক্যটোত 'অন্তৰেণ' শব্দৰ যোগত প্রদীপ (চাকি) শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।
নদীং যাৱৎ ভূমেঃ সীমা ভৱতি (নদীটোলৈকে মাটিৰ সীমা)
এই বাক্যটোত মাটিৰ সীমা নদীটোলৈকে অর্থত যাৱৎ শব্দৰ যোগত নদী শব্দত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।

৫) পৃথক্, বিনা আৰু নানা শব্দৰ যোগত দ্বিতীয়া, তৃতীয়া আৰু পঞ্চমী বিভক্তিৰো ব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। যেনে— দুগ্ধং বিনা চাপানীয়ং ন ভৱতি (গাখীৰ নহলে চাহখোৱা

নহয়) ইয়াত বিনা শব্দৰ যোগত দুগ্ধ শব্দত দ্বিতীয়া হৈছে। ইয়াত দুগ্ধ শব্দত তৃতীয়া (দুগ্ধেন বা দুগ্ধাৎ)ও হ'ব পাৰে।

হৰিঃ মাধৱং পৃথক ভৱতি (হৰি মাধৱতকৈ বেলেগ)

ইয়াত পৃথক্ শব্দৰ যোগত 'মাধৱেন' 'মাধৱাৎ' এই দুয়োটাও হ'ব পাৰে।

৬) একেলেঠাৰিয়ে বিয়পি থকা এই অর্থত কালবাচক (সময় বাচক), পথবাচক (বাট, পথ) শব্দৰ পিছত দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— মাসদ্বয়ং যাতি (দুমাহ যাব) এই বাক্যত একেলেঠাৰিয়ে দুমাহ সময় বুজাইছে। গতিকে ব্যাপ্তি অর্থত দ্বিতীয়া বিভক্তি হৈছে।

পন্থা অয়ং যোজনং তিষ্ঠতি (বাটটো একযোজন বিয়পি আছে)

এই বাক্যত বাটটোৰ ব্যাপ্তি একযোজন (ন কিলোমিটাৰ/১২ কিলোমিটাৰ) বুজাইছে। ব্যাপ্তি অর্থত পথবাচক শব্দৰ দ্বিতীয়া হৈছে।

৭) শী ধাতু আৰু স্থা ধাতুৰ যোগত সপ্তমী বিভক্তি হয়। যেনে— শয্যায়াম্ শেতে শিশুঃ (কেচুৰাটো বিছ্নাত শুইছে); সঃ গৃহে তিষ্ঠতি (তেওঁ ঘৰত আছে।) কিন্তু অধি উপসর্গ যোগ হলে শী, স্থা ধাতুৰ যোগত সপ্তমী হব লগা ঠাইত দ্বিতীয়া বিভক্তিহে হব (অধিশীঙ্স্থাসাং কর্ম)। যেনে— শিশুঃ শয্যাম্ অধিশেতে। (কেঁচুৰাটো বিছ্নাত শুই আছে।) ইয়াত অধি উপসর্গটো যোগ হোৱাত শয্যায়াম্ৰ ঠাইত শয্যাম্ হৈছে। তেনেদৰে সঃ গৃহম্ অধিতিষ্ঠতি (তেওঁ ঘৰত আছে) ইয়াতো তিষ্ঠতিৰ আগত অধি উপসর্গ যোগ হোৱাত 'গৃহে'ৰ ঠাইত গৃহম্ হৈছে।

আপোনাক 'গৃহে তিষ্ঠতি' বাক্যটোত গৃহ শব্দত থকা সপ্তমীৰ ঠাইত যদি দ্বিতীয়া বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কোৱা হয়, তেন্তে 'অধিতিষ্ঠতি' ব্যৱহাৰ কৰি 'গৃহম্ অধিতিষ্ঠতি' লিখিব।

৮) 'অভি' আৰু 'নি' উপসর্গ যুক্ত 'ৱিশ' ধাতুৰ যোগত সপ্তমী আৰু দ্বিতীয়া দুয়োটা বিভক্তিৰ প্রয়োগ হ'ব পাৰে (অভিনিবিশশ্চ)। যেনে— অৰণ্যম্ অভিনিশতে ব্যাঘ্রঃ। (বাঘটো হাবিত সোমাইছে) ইয়াত অৰণ্যে অভিনিবিশতে ব্যাঘ্রঃ' এনেকুৱাও হ'ব পাৰে।

৯) দুহ্, যাচ্ আদি কৰি যোল্লটা ধাতুৰ দুটাকৈ কর্ম থাকে। তাৰে ক্রিয়াৰ লগত প্রধানকৈ সম্পর্ক থকা কর্মক মুখ্যকর্ম (প্রধান কর্ম) আৰু ক্রিয়াৰ লগত যিটোৰ সম্পর্ক প্রধান নহয় তাক গৌণ কর্ম বুলি কোৱা হয়। অপ্রধান (গৌণ) কর্মক 'অকথিত' কর্ম বুলি কোৱা হয়। কাৰণ ইয়াত কর্মটোৰ সলনি বেলেগ বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰো হ'ব পাৰে। যেনে— বৃক্ষং পুষ্পং চিনোতি। (গছৰ ফুল চিঙিছে।) ইয়াত পুষ্প মুখ্য কর্ম আৰু বৃক্ষং গৌণ কর্ম। গৌণকর্ম "বৃক্ষং"ৰ ঠাইত 'বৃক্ষস্য' বা 'বৃক্ষাৎ' হ'বও পাৰে। সেইকাৰণেই 'বৃক্ষং'টো ইয়াত অকথিত কর্ম।

এতেকে দুহ্, যাচ, পচ্, দণ্ড্, ৰুধ্, প্রচ্ছ্, চি, ব্রূ, শাস্ জি, মন্থ্, মুষ্, নী, হৃ, কৃষ্, ৱহ্ —এই যোল্লটা ধাতুৰ যোগত দুটা কর্ম থাকে। তাৰে এটা গৌণ আৰু আনটো মুখ্য কর্ম।

জানি থোৱা ভাল

১) কর্ত্তা কাৰকৰ কর্ত্তাত প্রথমা বিভক্তি; কর্ম থাকিলে তাত দ্বিতীয়া বিভক্তি আৰু ক্রিয়া কর্ত্তাৰ পুৰুষ আৰু বচন অনুসৰি হয়। কর্ত্তৃৰাচ্যৰ ক্রিয়া পৰস্মৈপদী বা আত্মনেপদী হয়।

২) কর্মবাচ্যত কর্ত্তাত সদায় তৃতীয়া বিভক্তি হয় আৰু কর্মত সদায় প্রথমা বিভক্তি হয়। ক্রিয়াটো সদায় কর্মৰ পুৰুষ আৰু বচন অনুসৰি হয়। কর্মৰাচ্যত ক্রিয়া সদায় আত্মনেপদীত ব্যৱহাৰ হয় আৰু ধাতু আৰু ক্রিয়া বিভক্তিৰ মাজত য-কাৰ যোগ হব লাগে। যেনে— গম্ ধাতু সদায় পৰস্মৈ পদী; কিন্তু ভাৱবাচ্য বা কর্মবাচ্যত আত্মনেপদী হ'ব। সেই কাৰণেই তেতিয়া 'গম্যতে' হব। তেনেদৰে— খাদ্যতে, পঠ্যতে, লিখ্যতে, হস্যতে, লভ্যতে, নৃত্যতে, গৃহ্যতে, ক্রন্দ্যতে, শক্যতে, দৃশ্যতে, পূজ্যতে, বন্দ্যতে আদি পৰস্মৈপদী ধাতুবোৰৰ আত্মনেপদীৰ ৰূপ দেখুৱা হ'ল। যিবোৰ ধাতু আত্মনেপদীৰ, সেইটো আত্মনেপদীৰেই হ'ব। কিন্তু ধাতু আৰু ক্রিয়াবিভক্তিৰ মাজত য-কাৰ যোগ হব। যেনে— ৰম্যতে, সেব্যতে, লভ্যতে ইত্যাদি।

৩) প্রতি, অনু, ধিক্, নিকষা আদি শব্দৰ যোগত দ্বিতীয় বিভক্তি হয় বুলি কোৱা কথাখিনি ব্যাকৰণৰ সূত্রত এইদৰে কোৱা হৈছে— "প্রত্যনুধিঙ্ নিকষাস্তৰান্তৰেণ যাৱদ্ভিঃ"। এই সূত্রটোকেই অসমীয়াত ব্যাখ্যা কৰি উদাহৰণ দিয়া আপুনি ইতিমধ্যে অধ্যয়ন কৰিছে।

৪) কর্ম থকা অর্থাৎ সকর্মক ক্রিয়াৰ বাক্যকহে কর্মবাচ্যলৈ পৰিৱর্তন কৰিব পাৰি। অকর্মক ক্রিয়াৰ বাক্য ভাৱবাচ্যলৈকেহে বাচ্য পৰিৱর্তন কৰিব পাৰি। অকর্মক ক্রিয়াৰ বাক্যক কেতিয়াও কর্মবাচ্যলৈ পৰিৱর্তন কৰিব নোৱাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ যিয়ে স্বতন্ত্র ভাৱে কর্ম কৰে তাকেই কর্ত্তা বোলে। এইটো শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ ইতি অব্যয়ৰ যোগত এটি বাক্য ৰচনা কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ সম্বোধনত কি বিভক্তি হয় লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ কর্ম কাৰক কাক বোলে লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৮ঃ প্রতি, নিকষা আৰু বিনা শব্দৰ যোগত একোটিকৈ বাক্য ৰচনা কৰক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ঃ অত্যন্ত সংযোগ বুলিলে কি বুজায় লিখক।

.....

.....

৯.৫.৩ কৰণ কাৰক আৰু তৃতীয়া বিভক্তি

আপুনি কর্ম কাৰকৰ কথাও অধ্যয়ন কৰিলে। কর্ম কাৰকত যে দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ প্রয়োগ হয় সেইটোও জানিব পাৰিলে। এতিয়া ইয়াত আপুনি কৰণ কাৰকৰ কথা অধ্যয়ন কৰিব আৰু কৰণ কাৰকত যে তৃতীয়া বিভক্তিৰ প্রয়োগ হয় সেইটোও জানিব পাৰিব।

'কৰণ' শব্দটোৰ অর্থ হৈছে যাৰ দ্বাৰা কৰা হয় অর্থাৎ কোনো কার্য্য সম্পাদন কৰাত যিটোৱে প্রধানভাৱে সহায় কৰে তাকেই কৰণ কাৰক বোলা হয়। কৰণৰ সূত্রত কোৱা হৈছে— "সাধকতমম্ কৰণম্" অর্থাৎ কোনো এটা কাম সাধন কৰোঁতে যিটোৰ আটাইতকৈ বেছি প্রয়োজন সিয়েই কৰণ কাৰক।

কৰণ কাৰকত সদায় তৃতীয়া বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয় (কৰণে তৃতীয়া)। যেনে— পদ্ভ্যাং গচ্ছতি (ভৰি দুখনেৰে গৈছে। যোৱা কামটো ভৰি দুখন নহ'লে কৰিব পৰা নগ'লহেতেন) এতেকে পদশব্দৰ তৃতীয়াৰ দ্বিবচন হৈছে। তেনেদৰে মুখেন খাদতি (মুখেৰে খাইছে) ইয়াত মুখখনে খোৱা কামত মুখ্যভাৱে সহায় কৰিছে।

১) সহ শব্দ আৰু সহ শব্দৰ অর্থ থকা শব্দৰ যোগত যাৰ লগত (সহ) কাম এটা কৰা হয় তাৰ পিছত তৃতীয়া বিভক্তি হয়। আপুনি জানিছে যে ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক থকা পদটোহে কাৰক। গতিকে ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক থকা পদটোহে প্রধান আৰু ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক নথকা পদটো অপ্রধান। এই বিষয়টো অতি সহজভাৱে সূত্রত কোৱা হৈছে— "সহযুক্তেঽপ্রধানে" অর্থাৎ সহ শব্দৰ যোগ হোৱাত যিটো অপ্রধান অর্থাৎ ক্রিয়াটোৰ লগত যাৰ সম্পর্ক নাথাকে তাত তৃতীয়া বিভক্তি হয়। যেনে— পুত্রঃ পিত্রা সহ গচ্ছতি (পিতাকৰ লগত পুতেক গৈছে। এই বাক্যত পুত্র শব্দৰ 'গচ্ছতি' ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক আছে। পুতেক অকলে যাব নোৱাৰে। সেই কাৰণেই পিতাকৰ লগত গৈছে। এতেকে সহ শব্দৰ যোগত 'পিত্রা' (পিতৃ শব্দৰ তৃতীয়াৰ একবচনৰ ৰূপ) তৃতীয়া বিভক্তি হৈছে।

২) শৰীৰৰ কোনো অঙ্গ বিকৃত হ'লে তাৰদ্বাৰা যদি গোটেই শৰীৰটোৰ বিকৃতি ঘটে সেই অঙ্গবাচক শব্দৰ পিছত তৃতীয়া বিভক্তি হয়। অঙ্গৰ বিকৃতি ঘটাত অঙ্গীৰ (অঙ্গ থকা প্রাণীৰ) বিকাৰ দেখা দিলে, সেই অঙ্গবাচক শব্দটোত তৃতীয়া বিভক্তি হয়।

কথাখিনি সূত্ৰৰ আকাৰত সহজকৈ কোৱা হৈছে— "যেনাঙ্গৱিকাৰঃ"। যেনে— কর্ণেন ৱধিৰঃ (কাণেৰে কলা। ইয়াত কাণৰ বিকাৰ ঘটাত মানুহজনৰো বিকৃতি ঘটিছে। সেই কাৰণে তাক কলা বোলা হৈছে। এতেকে কর্ণেন পদত অঙ্গবিকৃতি অর্থত তৃতীয়া বিভক্তি হৈছে। কোনো এটা বিশেষ চিহ্নৰ দ্বাৰা যেতিয়া এজন মানুহক বিশেষভাৱে লক্ষ্য কৰা হয় তেতিয়া সেই লক্ষণবাচক শব্দৰ পিছত তৃতীয়া বিভক্তি হয় (ইত্থম্ভূতলক্ষণে)। আমি সাধাৰণতে তপস্বী বুলিলে জটাধাৰীক বুজোঁ। গতিকে জটা তপস্বীৰ লক্ষণ বা চিহ্ন।এতেকে জটাভিঃ তাপসঃ এনেকুৱা হ'ব। কাৰণ জটাৰ দ্বাৰা তাপসজন চিহ্নিত হৈছে। অর্থাৎ এই ক্ষেত্ৰত জটাশব্দত তৃতীয়া বিভক্তি দিয়া হয়।

৪) কোনো এটা ক্ৰিয়া সমাপ্তি আৰু লগতে ক্ৰিয়াটোৰ ফলপ্ৰাপ্তি বুজালে তাক অপৱর্গ বোলা হয়। তেনেকুৱা অপৱর্গৰ অর্থ প্ৰকাশ পালে বাট, পথ, ঠাই, সময় আদি শব্দৰ পিছত তৃতীয়া বিভক্তি হয়— "অপৱর্গে তৃতীয়া"। যেনে—

মাসেন অপঠৎ (এমাহ পঢ়িছিল আৰু ফলো পাইছিল। এতেকে ক্ৰিয়া সমাপ্তি আৰু লগে লগে তাৰ ফল প্ৰাপ্তি বুজাইছে। গতিকে কালবাচক মাস শব্দৰ পিছত তৃতীয়া বিভক্তি হৈছে।

ক্ৰোশেন গচ্ছতি (একক্ৰোশ গ'ল —এই বাক্যত একক্ৰোশ গৈ তাৰপৰা পাৱ লগা ফল বুজোৱাত 'ক্ৰোশ' শব্দত তৃতীয়া বিভক্তি হৈছে। ক্ৰোশ = ২ কিলোমিটাৰ)। কিন্তু কামটো সমাপ্ত হোৱাত ফল পোৱা নুবুজালে তৃতীয়া বিভক্তি নহয়। তেতিয়া অত্যন্ত সংযোগত (একেলেঠাৰিয়ে হোৱা বা কৰা) বাট, পথ, সময় আদি শব্দৰ পিছত দ্বিতীয়া বিভক্তিহে যোগ হ'ব। আপুনি দ্বিতীয়া বিভক্তিত সেই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিছে আৰু 'কালাধ্বনোৰত্যন্ত সংযোগে' —এই সূত্ৰটোৰ পৰাও জানিব পাৰিছে।

৯.৫.৪ সম্প্ৰদান কাৰক আৰু চতুর্থী বিভক্তি

আপুনি ইতিমধ্যে তৃতীয়া বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ অধ্যয়ন কৰিছে। কৰণ কাৰকৰ কথাও আপুনি নিশ্চয় বুজি পাইছে। কৰণ কাৰকৰ পিছতেই সম্প্ৰদান কাৰকৰ কথা জানিব পাৰিব আৰু লগতে চতুর্থী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়েও অৱগত হ'ব পাৰিব।

সম্প্ৰদানৰ সংজ্ঞাৰ সম্পর্কত কোৱা হৈছে যে যাক কোনো বস্তু এটা দান কৰা হয়, তেতিয়া দানৰ পাত্ৰজনক সম্প্ৰদান কাৰক বোলা হয়। এই কথাখিনি সহজভাৱে কোৱা হৈছে— "যস্মৈ দানং সম্প্ৰদানম্।" 'যম্ অভিপ্ৰৈতি স সম্প্ৰদানম্' দান লওঁতা জনকহে সম্প্ৰদানকাৰক অর্থত ধৰা হৈছে। সম্প্ৰদান কাৰকত সদায় চতুর্থী বিভক্তি হয়— "চতুর্থী সম্প্ৰদানে"। যেনে— যাচকেভ্যঃ ধনং যচ্ছতি (যাচকবোৰলৈ ধন দিয়া হৈছে। এই বাক্যটোত ধন দান কৰা হৈছে আৰু যাচকবোৰে সেই দান গ্ৰহণ কৰিছে। গতিকে যাচকপদত চতুর্থী বিভক্তি হৈছে।)

তেনেদৰে ভিক্ষুকেভ্যঃ বস্ত্রাণি যচ্ছতি (ভিক্ষুকসকলক কাপোৰবোৰ দিছে। ইয়াত ভিক্ষুকবোৰ কাপোৰ লওঁতা। এতেকে দানৰ পাত্র হোৱাত ভিক্ষুক শব্দত ভিতৰত চতুর্থী বিভক্তি হৈছে।

যেতিয়া নিজৰ স্বত্ব এৰি বস্তু দিয়া নুবুজায়, তেতিয়া তাক দান বুলি কোৱা নহয়। স্বত্ব ত্যাগ নকৰাকৈ দিলে লওঁতাজনৰ পিছত চতুর্থীৰ ব্যৱহাৰ নহয়; তেতিয়া দ্বিতীয়া বিভক্তিহে যোগ হয়।

১) ৰুচ্ ধাতু আৰু ৰুচ্ ধাতুৰ অর্থ থকা ধাতুৰ অর্থত যিজনৰ ৰুচি লাগে, সেইজনত চতুর্থী বিভক্তি যোগ হয়।সূত্রত কোৱা হৈছে যে ৰুচি অর্থত আৰু তেনেকুৱা অর্থত ব্যৱহাৰ হোৱা ধাতুৰ যোগত যিজনৰ ভাল লাগে তাত চতুর্থী বিভক্তি হয়— "ৰুচ্যর্থানাং প্রীয়মাণঃ"। যেনে— কৃষ্ণায় দধি ৰোচতে। (কৃষ্ণই দৈ ভাল পায়) ইয়াত ৰুচ্ ধাতুৰ যোগত কৃষ্ণৰ ভাল লগা বুজাইছে। এতেকে কৃষ্ণ শব্দৰ পিছত চতুর্থী বিভক্তি যোগ হৈছে।

২) স্পৃহ্ (স্পৃহা কৰা) ধাতুৰ যোগত যি বস্তুটোত স্পৃহা ওপজে তাত চতুর্থী বিভক্তি হয়। সূত্রত কথাটো এইদৰে কোৱা হৈছে "স্পৃহেৰীপ্সিতঃ" (স্পৃহেঃ ঈপ্সিতঃ) স্পৃহেঃ অর্থাৎ স্পৃহ্ ধাতুৰ যোগত "ঈপ্সিতঃ" অর্থাৎ ইচ্ছা কৰা বস্তুটো বা হেঁপাহ কৰাটোত সদায় চতুর্থী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— নৱৰস্ত্রায় স্পৃহয়তি বালিকা (ছোৱালীজনীয়ে নতুন কাপোৰ স্পৃহা কৰিছে। ইয়াত স্পৃহ্ ধাতুৰ যোগত বিচৰা বস্তুটো অর্থাৎ নববস্ত্র শব্দত চতুর্থী বিভক্তি হৈছে।)

৩) কোনো এটা বস্তু বা ক্রিয়া আনটোৰ নিমিত্ত (কাৰণ) হ'লে তেতিয়া নিমিত্ত বাচক শব্দৰ পিছত চতুর্থী বিভক্তি হয়। ইয়াক "তাদর্থ্যে চতুর্থী" (তাৰ নিমিত্তে চতুর্থী) বুলি কোৱা হয়। যেনে— কুণ্ডলায় হিৰণ্যম্ (কাণৰ কেৰুৰ বাবে সোণ। ইয়াত কাণৰ কেৰু নিমিত্ত। সোণখিনি কেৰুৰ বাবে। সেই কাৰণেই কুণ্ডল শব্দত চতুর্থী হৈছে।)। অশ্বায় ঘাসঃ। (ঘোঁৰাৰ নিমিত্তে ঘাঁহ। ইয়াত ঘাঁহ হৈছে ঘোঁৰাৰ নিমিত্ত। এতেকে অশ্ব শব্দত চতুর্থী বিভক্তি হৈছে।)

জানি থোৱা ভাল

১) সহ শব্দৰ অর্থযুক্ত আন শব্দবোৰ হৈছে সমম্ (সমং), সার্দ্ধং, সত্রম্ আৰু সাকম্।

২) তুমুন্ এটা কৃৎ প্রত্যয়। ই ধাতুৰ পিছত যোগ হয়। তুমুন্ প্রত্যয়ৰ তুম্ অৱশিষ্ট থাকে। অসমীয়া ভাষাত 'লৈ'ৰ যোগত ব্যৱহাৰ হোৱা শব্দবোৰৰ পিছত সংস্কৃতত ধাতুৰ পিছত তুমুন্ প্রত্যয় যোগ কৰিব লাগে। যেনে— কৰিবলৈ - কর্ত্তুম্ (কৃ + তুমুন্), যাবলৈ - গম্ + তুমুন্ = গন্তুম্, খাবলৈ - খাদ্ + তুমুন = খাদিতুম্। তুমুন্

প্রত্যয় নিষ্পন্ন পদ অসমাপিকা ক্রিয়া। তুমুন্ প্রত্যয় ব্যৱহাৰ কৰোঁতে সমাপিকা আৰু অসমাপিকা ক্রিয়াৰ কৰ্ত্তা এজন হ'ব লাগে। যেনে— তেওঁ মোক চাবলৈ আহিছে— স মাং দ্রষ্টুম্ আগচ্ছতি। এই বাক্যটোত চাবলৈ (দ্রষ্টুম্) আৰু আহিছে (আগচ্ছতি) এই দুয়োটা ক্রিয়াৰ কৰ্ত্তা তেওঁ (সঃ)। যদি অসমাপিকা ক্রিয়াৰ কৰ্ত্তা বেলেগ হয় আৰু সমাপিকা ক্রিয়াৰ কৰ্ত্তাও বেলেগ এজন হয় তেন্তে তুমুন্ প্রত্যয় ব্যৱহাৰ নহয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১০ ঃ কৰণ কাৰক কাক বোলে লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ 'সহ' শব্দৰ যোগত কোনটো পদত তৃতীয়া বিভক্তি হয় লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ অপৱর্গ কাক বোলে লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১৩ ঃ সম্প্রদান কাৰকত চতুর্থী বিভক্তি হয়। বাক্যটো শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

প্রশ্ন নং ১৪ ঃ তলত দিয়াবোৰেৰে বাক্য ৰচনা কৰক—

স্পৃহয়তি, ৰোচতে।

.....

.....

৯.৫.৫ অপাদান কাৰক আৰু পঞ্চমী বিভক্তি

আপুনি সম্প্রদান কাৰক অধ্যয়ন কৰিছে।সম্প্রদান কাৰকৰ পিছত এতিয়া আপুনি অপাদান কাৰকৰ কথা জানিব পাৰিব।

অপাদান শব্দই বিশ্লেষ অর্থাৎ আঁতৰি অহা, খঁহি পৰা আদি অর্থ বুজায়। দুটা বস্তুৰ ভিতৰত এটা আনটোৰপৰা আঁতৰি গ'লে বা বিশ্লেষিত হ'লে, যিটোৰ পৰা আঁতৰি যায় সেইটোহে অপাদান। তাত অপাদান অর্থত পঞ্চমী বিভক্তি হয়। অপাদানৰ সংজ্ঞা এইদৰে নির্দ্ধাৰণ কৰা হৈছে— "ধ্রুৱমপায়েঽপাদানম্" (ধ্রুৱম্ অপায়ে অপাদানম্)। অর্থাৎ বিশ্লেষিত হোৱাত যিটো নিশ্চল (ধ্রুৱ) হৈ থাকে তাকেই অপাদান কাৰক বোলে।

১) অপাদান কাৰকত পঞ্চমী বিভক্তি হয়। "অপাদানে পঞ্চমী" (অপাদান কাৰকত পঞ্চমী বিভক্তি প্রয়োগ হয়)। যেনে— বৃক্ষাৎ পত্রং পততি (গছৰপৰা পাত সৰিছে)।

অর্থাৎ ইয়াত গছজোপাৰ পৰা পাত খঁহি পৰিছে। পাতখিলা খঁহি পৰিলেও গছজোপা নিশ্চল হৈয়েই আছে। গতিকে অপাদান অর্থত গছ জোপাত (বৃক্ষ শব্দত) পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

২) ভূ ধাতুৰ যোগত আবির্ভাৱ হোৱা বুজালে য'ৰ পৰা বা যিহৰ পৰা আবির্ভাৱ বা প্রকাশ পোৱা বুজায় তাত পঞ্চমী বিভক্তি হয়— "ভুৱঃ প্রভৱঃ"। যেনে— হিমৱতঃ গঙ্গা প্রভৱতি (হিমালয়ৰ পৰা গঙ্গাৰ আবির্ভাৱ হৈছে) ইয়াত হিমালয় পর্বত গঙ্গা নদীৰ অবির্ভাৱৰ স্থল। গতিকে ভূ ধাতুৰ যোগত প্রভৱ হোৱা বুজোৱাত হিমালয়ত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

৩) বাৰণ কৰা অর্থৰ ধাতুৰ যোগত যিহৰপৰা বাৰণ কৰা বুজায়, তাত পঞ্চমী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। বাৰণ অর্থত যিটো আকাংক্ষিত তাত পঞ্চমী হয়— "ৱাৰণাথানা-মীপ্সিতঃ"। যেনে— যৱেভ্যঃ গাং বাৰয়তি (যৱৰপৰা গৰুক বাৰণ কৰা হৈছে) ইয়াত গৰুক বাৰণ কৰি যৱক ৰক্ষা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰি গৰুক কৰণ কৰা অর্থ বুজাইছে। সেই কাৰণে যৱ শব্দত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

৪) যাৰপৰা নিয়মিতভাৱে (নিয়মপূর্বক) বিদ্যা গ্রহণ কৰা হয় তাত পঞ্চমী বিভক্তিৰ প্রয়োগ হয়। সূত্রত কোৱা হৈছে "আখ্যাতোপযোগে" উপযোগ পদে নিয়মিত ৰূপে বিদ্যা গ্রহণ কৰা বা শিকা বুজায়। 'আখ্যাত' শব্দই যিজনে কয় এনেকুৱা অর্থ প্রকাশ কৰে। নিয়মিতভাবে বিদ্যা গ্রহণ কৰিলে যিজনৰ পৰা বিদ্যা গ্রহণ কৰা বুজায় তাত পঞ্চমী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— শিক্ষকাৎ ছাত্রাঃ বিদ্যাগ্রহণং কুর্ৱন্তি (শিক্ষকৰ পৰা ছাত্রসকলে বিদ্যা শিক্ষা কৰে)। অর্থাৎ এই বাক্যত ছাত্রবোৰে শিক্ষকৰপৰা নিয়মিতভাৱে বিদ্যা শিক্ষা কৰে এই অর্থ বুজোৱা হৈছে। ইয়াত শিক্ষক শব্দত উপযোগ অর্থত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

৫) ভয় বুজোৱা আৰু ত্রাণ (ৰক্ষা পোৱা) অর্থ বুজোৱা ধাতুৰ যোগত য'ৰপৰা বা যিহৰ পৰা ভয় পোৱা বা ৰক্ষা পোৱা বুজায় তাত পঞ্চমী বিভক্তি হয়— "ভীত্রার্থানাং ভয়হেতুঃ"। ভয়ৰ হেতু বা ত্রাণৰ হেতুবাচক শব্দৰ পাছত পঞ্চমী বিভক্তি যোগ হয়। যেনে— ব্যাঘ্রাৎ বিভেতি (বাঘৰপৰা ভয় পায়)। ইয়াত ব্যাঘ্র শব্দত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে। ভল্লুকাৎ ৰক্ষতি (ভালুকৰপৰা ৰক্ষা কৰিছে)। এই বাক্যত ত্রাণৰ হেতু ভালুক শব্দ। এতেকে ত্রাণার্থক অর্থত ভল্লুক শব্দত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

৬) কৰবাৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা বুজালে জন্ ধাতুৰ প্রয়োগত যিহৰপৰা উৎপন্ন হোৱা বুজায় তাত পঞ্চমী বিভক্তি যোগ হয়— "জনিকর্ত্তুঃ প্রকৃতিঃ" অর্থাৎ জন ধাতুৰ যোগত কর্ত্তাৰ অর্থাৎ যিটোৰ উৎপত্তি হয় তাৰ যিটো মূল তাতহে পঞ্চমী বিভক্তি যোগ হয়। যেনে— বীজাৎ বৃক্ষঃ জায়তে (বীজৰ পৰা গছ হয়)। ইয়াত জন্ ধাতুৰ যোগত উৎপত্তি হোৱা বৃক্ষৰ মূল (প্রকৃতি) হৈছে বীজ। এতেকে তাত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে। দুগ্ধাৎ নৱনীতং জায়তে (গাখীৰৰ পৰা মাখন হয়) ইয়াত নৱনীত শব্দ জন্ ধাতুৰ কর্ত্তা। কর্ত্তাটোৰ মূল হৈছে দুগ্ধ। এতেকে দুগ্ধ শব্দত পঞ্চমী বিভক্তি হৈছে।

৭) কোনো বাক্যত ল্যপ্ প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ উঠাই দিলে ল্যপ্ প্রত্যয়ান্ত শব্দৰ যিটো কর্ম বা অধিকৰণ কাৰক তাত পঞ্চমী বিভক্তি যোগ হয়— "ল্যৱলোপে কর্মণ্যধিকৰণে চ"। যেনে— আসনাৎ বদতি শিক্ষকঃ (শিক্ষকে আসনৰ পৰা কৈছে) ইয়াত আসনে উপৱিশ্য (আসনত বহি) এই অর্থত 'উপৱিশ্য' (বহি) এই ল্যপ্ (উপ- বিশ্ধাতু + ল্যপ্) প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ উঠাই দিয়াত 'আসনে' (আসন শব্দৰ সপ্তমীৰ একবচনত) পদৰ সলনি 'আসনাৎ' হৈছে। তেনেদৰে বৃক্ষাৎ পশ্যতি বান্দৰঃ (বান্দৰে গছৰপৰা দেখিছে) ইয়াত বৃক্ষম্ আৰুহ্য অর্থত 'আৰুহ্য' এই ল্যপ্ প্রত্যয়ান্ত (আ - ৰুহ্ + ল্যপ্) শব্দটো উঠাই দিয়াত বৃক্ষম্ৰ সলনি বৃক্ষাৎ হৈছে।

৮) দুটাৰ মাজত তুলনা বুজালে যিটোহীন বা নিকৃষ্ট তাত পঞ্চমী বিভক্তি হয়— "পঞ্চমী বিভক্তে" অর্থাৎ ভেদ বা হীন বুজালে পঞ্চমী প্রয়োগ হয়। যেনে— ধনাৎ বিদ্যা গৰীয়সী (ধনতকৈ বিদ্যা ডাঙৰ) ইয়াত ধন বিদ্যাতকৈ হীন। সেই কাৰণে ধন শব্দৰ পিছত পঞ্চমী হৈছে।

৯) হেতুবাচক শব্দৰ পিছত পঞ্চমী বিভক্তি হয়।সেই একে অর্থত তৃতীয়াও হ'ব পাৰে— "হেতৌ" —এই সুত্র অনুসৰি। যেনে— ধনাৎ কুলম্ (ধনৰ পৰাহে কুল) ইয়াত 'ধনেন কুলম্'ও (ধনেৰে কুল) হ'ব পাৰে। দুঃখাৎ ৰোদিতি (দুখত কান্দিছে) ইয়াত কান্দোনৰ হেতু দুখ। এতেকে তাত পঞ্চমী হৈছে। সেই একে অর্থত দুঃখেন ৰোদিতি তৃতীয়াৰ যোগতো বাক্যটো শুদ্ধ হ'ব।

জানি থোৱা ভাল

সংস্কৃতত অসমাপিকা ক্রিয়া বুজাবলৈ ধাতুৰ পিছত ক্ত্বাচ্ (ত্বা) প্রত্যয় ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। যেনে— খাদিত্বা (খাদ্ + ক্ত্বাচ), লিখিত্বা (লিখ্ + ক্ত্বাচ্) আদি। কিন্তু ধাতুৰ আগত যদি উপসর্গ থাকে তেন্তে ক্ত্বাচ্ প্রত্যয়ৰ সলনি ল্যপ্ প্রত্যয় যোগ হয়। ল্যপ্ প্রত্যয়ৰ য - অৱশিষ্ট থাকে। কিন্তু নঞ্ তৎপুৰুষ সমাস হলে ল্যপ্ নহয়, তেতিয়া ক্ত্বাচ্ (ত্বা) প্রত্যয়হে হয়। 'ল্যৱলোপে কর্মন্যধিকৰণে' এই নিয়মৰ প্রসঙ্গত ল্যপ্ প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ জনাটো উচিত।

৯.৫.৬ সম্বন্ধপদ আৰু ষষ্ঠী বিভক্তি

আপুনি অপাদান কাৰক অধ্যয়ন কৰিলে। এতিয়া সম্বন্ধ পদৰ কথা জানিব পাৰিব। সম্বন্ধ পদৰ ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক নাথাকে। সেই কাৰণেই সম্বন্ধপদ কাৰকৰ অন্তর্ভুক্ত নহয়। বাক্যত থকা আন পদৰ লগতহে সম্বন্ধপদৰ সম্পর্ক থাকে।

১) সম্বন্ধ পদত ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। ইয়াক "ষষ্ঠী শেষে"অর্থাৎ কাৰক প্রাতিপদিক আদি অর্থৰ বাহিৰে আন যি সম্বন্ধ আছে তাকেই শেষ শব্দই বুজাইছে। তেনেকুৱা কাৰক

আৰু প্ৰাতিপদিকৰ অৰ্থৰ বাহিৰে জন্য-জনক আদি সম্বন্ধ বুজাবলৈ ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— মম পিতা (মোৰ পিতা)। ইয়াত পিতাৰ লগত মোৰ সম্বন্ধ; তৰ ভ্ৰাতা (তোমাৰ ভাই)। ইয়াত তোমাৰ লগত ভাইৰ সম্বন্ধ বুজাইছে। যাৰ সম্বন্ধ থকা বুজায় তাত ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। তেনেদৰে নদ্যাঃ জলম্ (নদীৰ পানী), বৃক্ষস্য ছায়া (গছৰ ছাঁ), প্ৰভোঃ আদেশঃ (গৰাকিৰ আদেশ); ৰাজ্ঞঃ নিয়মঃ (ৰজাৰ নিয়ম) ইত্যাদি সকলোতে সম্বন্ধ অৰ্থত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হৈছে।

২) কৃৎ প্ৰত্যয়ৰ যোগত কৰ্ত্তা আৰু কৰ্মত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হয়। ব্যাকৰণত কোৱা হৈছে— "কৰ্ত্তৃকৰ্মণোঃ কৃতি" অৰ্থাৎ 'কৃতি' কৃৎ প্ৰত্যয়ৰ যোগত (কৃৎ শব্দটোৰ সপ্তমীৰ একবচন 'কৃতি' হয়) কৰ্ত্তা আৰু কৰ্মত ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। যেনে— যাদৱস্য কৃত্তিঃ (যাদৱৰ কীৰ্ত্তি)। ইয়াত কৃ + ক্তিন্ প্ৰত্যয় হৈ 'কৃতিঃ' হৈছে। এতেকে কৃৎ প্ৰত্যয়ৰ যোগত কৰ্ত্তা যাদৱ শব্দত প্ৰথমা হৈছে। যদি আমি কৃতিঃ পদৰ সলনি কৃ ধাতুৰ ক্ৰিয়া কৰোতি পদ ব্যৱহাৰ কৰোঁ, তেতিয়াই 'যাদৱঃ' পদটো কৰ্ত্তা (যাদৱঃ কৰোতি)। তেনেদৰে কুঞ্জৰস্য গতিঃ বুলি কলে কৰ্ত্তাত ষষ্ঠী বুজাইছে। 'গতিঃ' পদৰ সলনি 'গচ্ছতি' ক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰ কৰিলে 'কুঞ্জৰঃ গচ্ছতি' হ'ব। তেতিয়া আমি বুজিব পাৰিম যে 'কুঞ্জৰস্য' পদটো কৰ্ত্তাত ষষ্ঠী বিভক্তি যোগ হৈ সিদ্ধ হৈছে।

তেনেদৰে 'দুগ্ধস্য পানম্' বোলোতে কৰ্মত ষষ্ঠী হোৱা বুজাইছে। 'পানম্' (পা + অনট্) পদটোৰ সলনি 'পিৱতি' ক্ৰিয়া পদ ব্যৱহাৰ কৰিলে 'দুগ্ধং পিৱতি' বাক্যত দুগ্ধং কৰ্মত দ্বিতীয়া হব। এতেকে 'দুগ্ধস্য পানম্' বুলি কোৱাত কৰ্মত ষষ্ঠী বিভক্তি হৈছে।

৩) কৃৎ প্ৰত্যয়ৰ যোগত কৰ্ত্তা আৰু কৰ্ম দুয়োটাতেই একেলগে ষষ্ঠী বিভক্তি হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকিলে, কৰ্ত্তাক বাদ দি কৰ্মতহে ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যবহাৰ কৰিব লাগে— "উভয়প্ৰাপ্তৌ কৰ্মণি" অৰ্থাৎ দুয়োটাতেই প্ৰাপ্তি ঘটিলে (হোৱাৰ প্ৰসঙ্গ থাকিলে) কৰ্মত হব লাগে অৰ্থাৎ ষষ্ঠী বিভক্তি হব লাগে। যেনে— ধনস্য দানং নৃপেণ (ৰজাৰ দ্বাৰা ধনৰ দান)। এই বাক্যত ধনস্য দানং বোলোতে কৰ্মত ষষ্ঠী বিভক্তি হৈছে। ইয়াত কৰ্ত্তা 'নৃপেণ' পদতো ষষ্ঠী হোৱাৰ সম্ভাৱনা থকাত কৰ্ত্তাক বাদ দি কেৱল কৰ্মতহে ষষ্ঠী বিভক্তি হৈছে।

৪) লকাৰ স্থানীয় প্ৰত্যয় অৰ্থাৎ ধাতুৰ পাছহে ব্যৱহাৰ হোৱা প্ৰত্যয়, যেনে— শতৃ, শানচ, ক্বসু, কানচ্, উ, উক্, ক্ত্বা, ল্যপ্, তুমুন্, ষ্বমুল আদি প্ৰত্যয়, নিষ্ঠা প্ৰত্যয়, খল্ আৰু অন্ প্ৰত্যয় আৰু তৃচ্ প্ৰত্যয়ৰ যোগত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ নহয়। যেনে— গৃহং গচ্ছন্ (ইয়াত গৃহস্য গচ্ছন্ নহয়); ধনং দাস্যমানঃ (ইয়াত ধনস্য দাস্যমানঃ নহয়)।

৫) স্মৰণাৰ্থক ধাতুৰ কৰ্ম কাৰকত বিকল্পত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয়। স্মৃ ধাতু, দয্ ধাতু আৰু ঈশ্ ধাতুৰ কৰ্মকাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তি হ'ব পাৰে— "অধীগৰ্থদয়েশাং

কর্মণি"। যেনে— মাতুঃ স্মৰতি পুত্রঃ (পুত্রই মাকক স্মৰণ কৰিছে)। ইয়াত স্মৃ ধাতু থকাৰ কাৰণে কর্মকাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তি হৈছে। দাতা দৰিদ্রস্য দয়তে (দাতাই দুখীয়াক দয়া কৰিছে)। এই বাক্যটোত কর্মৰ সলনি দৰিদ্র শব্দত ষষ্ঠী বিভক্তি হৈছে।

৬) হেতু শব্দৰ প্রয়োগ হ'লে নিমিত্ত বুজোৱা শব্দৰ পিছত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ প্রয়োগ হয়— "ষষ্ঠী হেতুপ্রয়োগে"। যেনে— অন্নস্য হেতোর্বসতি (অন্নৰ কাৰণে বাস কৰিছে)। এই বাক্যত হেতু শব্দৰ উল্লেখ থকাত নিমিত্ত বুজোৱা অন্ন শব্দত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ প্রয়োগ হৈছে।

৭) হেতু শব্দৰ প্রয়োগ হ'লে নিমিত্তবোধক শব্দটো সর্ব্বনাম হলে ষষ্ঠী আৰু তৃতীয়া দুয়োটা বিভক্তিৰ প্রয়োগ হব পাৰে— "সর্ব্বনাম্নস্তৃতীয়া চ"। যেনে— কস্য হেতোঃ যাদৱঃ আগচ্ছতি (কিহৰ নিমিত্তে যাদৱ আহিছে)। এই বাক্যটোত হেতুবাচক শব্দটো সর্ব্বনাম কিম্ শব্দ। গতিকে 'কস্য'ৰ সলনি কেন হেতুনা যাদৱঃ আগচ্ছতি (কিহৰ নিমিত্তে যাদৱ আহিছে) এই বাক্যত "কিম্' আৰু 'হেতু' শব্দত তৃতীয়া বিভক্তিৰো প্রয়োগ হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১৫ ঃ এটা বস্তু আনটোৰ পৰা খঁহি পৰিলে যিটো স্থিৰ থাকে তাত অপাদান অর্থত পঞ্চমী বিভক্তি হয়। শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১৬ ঃ ৱাৰণ অর্থত ঈপ্সিত (আকাংক্ষিত) বিষয়ত পঞ্চমী হয় নে নহয় লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১৭ ঃ উপযোগ শব্দটোৰ অর্থ লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১৮ ঃ 'ল্যব্লোপে পঞ্চমী'ৰ এটা উদাহৰণ দিয়ক।

.....

প্রশ্ন নং ১৯ ঃ 'কৃৎ যোগে কর্ত্তাৰ ষষ্ঠী'ৰ এটা উদাহৰণ দিয়ক।

.....

প্রশ্ন নং ২০ ঃ যেতিয়া কৃৎ প্রত্যয়ৰ যোগত কর্ত্তা আৰু কর্ম দুয়োটাৰেই ষষ্ঠী বিভক্তিৰ সম্ভাৱনা থাকে, তেতিয়া কর্ত্তাটোক এৰি কর্মতহে ষষ্ঠী বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। এইটো শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক।

.....

৯.৫.৭ অধিকৰণ কাৰক আৰু সপ্তমী বিভক্তি

আপুনি সম্বন্ধ পদৰ কথা অধ্যয়ন কৰিলে আৰু লগতে বিভিন্ন অর্থত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়েও জানিলে। এতিয়া আপুনি অধিকৰণ কাৰক আৰু সপ্তমী বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ জানিব পাৰিব।

ক্রিয়াৰ আধাৰকেই অধিকৰণ কাৰক বোলে।অধিকৰণৰ সংজ্ঞা এনেদৰে নির্দ্ধাৰণ কৰা হৈছে— "আধাৰোঽধিকৰণম্" (আধাৰঃ অধিকৰণম্)। আধাৰ অর্থাৎ যি পাত্রত ক্রিয়াটো সম্পাদিত হয় তাকেই অধিকৰণ কাৰক বোলা হয়। যেনে—গৃহে ৱসতি (ঘৰত বাস কৰে)। ইয়াত বাস কৰা ক্রিয়াটো ঘৰত সম্পাদিত হৈছে। এতেকে 'গৃহে' পদত অধিকৰণে সপ্তমী হৈছে। নদ্যাং স্নাতি (নদীত গা ধুইছে) ইয়াত গা ধোৱা ক্রিয়াটো নদীত সম্পাদিত হৈছে। এতেকে 'নদ্যাং' পদত অধিকৰণত সপ্তমী বিভক্তি হৈছে।

১) অধিকৰণ কাৰকত সদায় সপ্তমী বিভক্তি প্রয়োগ হয়। এইক্ষেত্রত সূত্রটো হ'ল— "সপ্তম্যধিকৰণে চ"। যেনে— শিশুঃ শয্যায়াং শেতে (কেচুৱাটো বিছনাত শুইছে)। ইয়াত শোৱা কামটো বিছনাত (শয্যায়াং) সম্পন্ন হোৱাত 'শয্যায়াং' পদত অধিকৰণত সপ্তমী বিভক্তি হৈছে।

২) বাক্যত এটা ক্রিয়াৰ কর্মৰ ওপৰত আন এটা ক্রিয়া নির্ভৰ কৰিলে যি ক্রিয়াৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰা হয় তাত সপ্তমী বিভক্তি হয়। তাক 'ভাৱে সপ্তমী' বোলা হয়। সূত্রটোত স্পষ্টকৈ কোৱা হৈছে— "যস্য চ ভাৱেন ভাৱলক্ষণম্" অর্থাৎ যাৰ ক্রিয়াৰ দ্বাৰা আন এটা ক্রিয়াৰ কাল নিৰ্দ্ধাপিত হয় তাৰ পিছত সপ্তমী বিভক্তি হয়। যেনে— সূর্য্যে অস্তংগতে বিহগাঃ বাসং গচ্ছন্তি (সূর্য্য অস্ত যোৱাত চৰাইবোৰ বাহলৈ গৈছে)। এহ বাক্যটোত সূর্য্য অস্ত যোৱাত চৰাইবোৰ বাহলৈ যোৱাটো নির্ভৰ কৰিছে। গতিকে সূর্য্য অস্ত যোৱা ক্রিয়াটোৰ ওপৰত চৰাইবোৰ বাহলৈ যোৱা নির্ভৰশীল। সূর্য্যে অস্তংগতে ইয়াত 'ভাৱে সপ্তমী' হৈছে। 'ভাৱ শব্দটোৰ অর্থ হৈছে ক্রিয়া।

৩) প্রশংসা বুজালে সাধু, নিপুণ শব্দৰ যোগত সপ্তমী বিভক্তিৰ প্রয়োগ হয়। কথাটো এইদৰে কোৱা হৈছে— "সাধুনিপুণাভ্যামর্চ্চায়াং সপ্তম্যপ্রতেঃ' অর্থাৎ অর্চ্চায়াং প্রশংসা অর্থত সাধু আৰু নিপুণ শব্দৰ যোগত যিটো বিষয়ত সাধু বা নিপুণ তাত সপ্তমী বিভক্তি হয়। যেনে— মাধৱঃ সাহিত্যে নিপুণঃ (মাধৱ সাহিত্যত নিপুণ)। এই বাক্যত সাহিত্যত নিপুণ কাৰণেই সাহিত্য শব্দত সপ্তমী হৈছে। কল্যাণঃ ব্যাকৰণে সাধু (কল্যাণ ব্যাকৰণত ভাল) এই বাক্যত ব্যাকৰণত ভাল বুজোৱাত ব্যাকৰণ শব্দত 'সাধু নিপুণাভ্যামর্চ্চার্যাং সপ্তম্যপ্রতেঃ' সূত্র মতে সপ্তমী হৈছে। অনিপুণ, অসাধু (অর্থাৎ নঞ্ সমাস হ'লেও) বিষয়টোত সপ্তমী হ'ব।

'নিপুণ' বা 'সাধু'ৰ বিষয়টো কোৱা নহ'লে সপ্তমী বিভক্তি নহয়। যেনে— নিপুণঃ তৃত্যঃ (পাকৈত চাকৰ)। ইয়াত কিহত নিপুণ সেইটো উল্লেখ নথকাত সপ্তমী হোৱা

নাই। তেনেদৰে 'মম ভ্রাতা সাধু' (মোৰ ভাই ভাল)। এই বাক্যটোতো মোৰ ভাই কিহত ভাল সেইটো উল্লেখ নথকাত সপ্তমী হোৱা নাই।

৪) যেতিয়া কাৰোবাক অৱহেলা কৰা হয় তেতিয়া অৱহেলিত জনক বা বিষয়ত সপ্তমী বিভক্তি যোগ হয় নাইবা তাত ষষ্ঠী বিভক্তিও হ'ব পাৰে। ইয়াক 'অনাদৰে ষষ্ঠী' বোলা হয়। এই বিষয়ে সূত্ৰত কোৱা হৈছে— "ষষ্ঠী চানাদৰে"। অনাদৰ অর্থাৎ অৱজ্ঞা কৰা বুজালে সপ্তমী বিভক্তি হয় আৰু তাত ষষ্ঠীও হ'ব পাৰে। যেনে— ৰুদতি শিশৌ মাতা অগচ্ছৎ (কেঁচুৱাটো কান্দি থাকোতেই মাক গুচি গৈছিল)। এই বাক্যটোত ৰুদতি শিশৌ পদত অৱজ্ঞা অর্থত সপ্তমী হৈছে। বাক্যটোত ষষ্ঠী বিভক্তিও ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। যেনে— ৰুদতঃ শিশোঃ মাতা অগচ্ছৎ।

৫) কেইবাটাৰ পৰা বা বহুতৰ ভিতৰত এটাক জাতি, গুণ, ক্ৰিয়া বা কোনো বিশেষ সংজ্ঞাৰ দ্বাৰা বেলেগ কৰি আনিলে তাক নির্দ্ধাৰণ বোলা হয়। যিহৰপৰা বা যিবোৰৰ পৰা পৃথক কৰি অনা হয় তাত সপ্তমী বা ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। কথাটো এনেদৰে কোৱা হৈছে— "যতশ্চ নির্দ্ধাৰণম্" অর্থাৎ যতঃ যিহৰপৰা নির্দ্ধাৰণ কৰা হয় তাত সপ্তমী বা ষষ্ঠী বিভক্তি হয়। যেনে— নৰযু নাপিতঃ ধূর্ত্তঃ (মানুহৰ ভিতৰত নাপিত ধূর্ত্ত)। এই বাক্যত মানুহৰ ভিতৰৰ পৰা ধূর্ত্তঃ গুণটোৰ কাৰণে নাপিতক পৃথক কৰা হৈছে। গতিকে নৰেষু পদত অধিকৰণ অর্থত সপ্তমী হৈছে। বাক্যটোত ষষ্ঠী বিভক্তিও হব পাৰে। যেনে— নৰাণাং নাপিতঃ ধূর্ত্তঃ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২১ ঃ ভাৰ শব্দটোৰ অর্থ হৈছে ক্ৰিয়া। শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

প্ৰশ্ন নং ২২ ঃ অধিকৰণ কাৰকত কি বিভক্তি হয় লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ২৩ ঃ অধিকৰণ কাৰকৰ সূত্ৰটো লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ২৪ ঃ 'নৰেষু নাপিতঃ ধূর্ত্তঃ' বাক্যটোত নৰেষু পদত কিয় সপ্তমী হৈছে লিখক।

.....

৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়নৰ অন্তত আমি শিকিলোঁ যে—

- ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক থকা পদহে কাৰক হ'ব পাৰে।
- ষষ্ঠী বিভক্তিযুক্ত পদৰ ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক নাথাকে, এতেকে সি কাৰক হব নোৱাৰে।
- ষষ্ঠী বিভক্তি যুক্ত পদক সম্বন্ধপদ বুলিহে কোৱা হয়।
- প্রত্যেকটো কাৰকৰ লক্ষণৰ লগত অৱগত হ'লোঁ।
- ব্যাকৰণত ব্যৱহাৰ হোৱা অপৱর্গ, অত্যন্ত সংযোগ, নির্দ্ধাৰণ আদি পৰিভাষাৰ অর্থ জানিলোঁ।
- কি অর্থত ক'ত কি বিভক্তিৰ ব্যৱহাৰ হয় তাকো আমি জানিলোঁ।

৯.৭ অধিক জানিবলৈ

১) বিদ্যাসাগৰ, ঈশ্বৰ চন্দ্র; *সমগ্র ব্যাকৰণ— কৌমুদী*; কলিকতা ঃ দেৱ সাহিত্য কুটীৰ প্রাইভেট লিমিটেড্।

২) ভট্টাচার্য্য, হৰিচন্দ্র (১৯৯৬); *সংস্কৃত ব্যাকৰণ প্রভা*; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

৩) ভদ্র, সুধেন্দ্র মোহন (১৯৭৪); *সংস্কৃত ব্যাকৰণ ও ৰচনা চয়ন*; গুৱাহাটী ঃ অসম ৰাজ্যিক পাঠ্যপুথি প্রণয়ন আৰু প্রকাশন লিমিটেড।

৯.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কাৰক ছয় প্রকাৰ। সেইবোৰ হৈছে কর্ত্তাকৰক, কর্মকাৰক, কৰণ কাৰক, সম্প্রদান কাৰক, অপাদান কাৰক আৰু অধিকৰণ কাৰক।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক্রিয়াৰ লগত সম্পর্ক থকা পদকেই কাৰক বোলা হয়।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দশৰথঃ ইতি ৰাজা আসীৎ।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সম্বোধনত প্রথমা বিভক্তি হয়।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কর্ত্তাই ক্রিয়াৰ যোগেদি যিটোক ঘাইকৈ পাবলৈ বিচাৰে তাক কর্ম বোলে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মাং প্রতি সঃ দয়ালুঃ ভৱতি।
গৃহং নিকষা বৃক্ষঃ অস্তি।
জলং বিনা জীৱাঃ ন তিষ্ঠন্তি।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অত্যন্ত সংযোগ বুলিলে বিৰতি নোহোৱাকৈ একেলেঠাৰিয়ে বিয়পি থকা বা আগুৰি থকা বুজায়।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো কাম কৰাত যিটোৱে মুখ্য ভাবে সহায় কৰে তাকেই কৰণ কাৰক বোলে।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অপ্ৰধান (ক্ৰিয়াৰ লগত সম্পৰ্ক নথকা) পদত।

১২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অপৱৰ্গ বুলিলে ক্ৰিয়া সমাপ্তি আৰু তাৰ ফলপ্ৰাপ্তি বুজায়।

১৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

১৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছত্ৰায় স্পৃহয়তি বালা।
শিশৱে মোদকং ৰোচতে।

১৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

১৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পঞ্চমী বিভক্তি হয়।

১৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিয়মপূৰ্বক।

১৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আসনাৎ শিক্ষকঃ বদতি।

১৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যাদৱস্য কৃতিঃ অস্তি।

২০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

২১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

২২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অধিকৰণ কাৰকত সপ্তমী বিভক্তি হয়।

২৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ "আধাৰোঽধিকৰণম্"।

২৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিৰ্দ্ধাৰণ অৰ্থত সপ্তমী বিভক্তি হৈছে।

৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলৰ শব্দবোৰত কি বিভক্তি হৈছে কাৰণ দৰ্শাই লিখক (বাক্যত আঁচটনা শব্দবোৰৰ)—

নৱেষু নাপিতঃ ধূর্ত্তঃ।

ৰুদতঃ শিশোঃ মাতা অগচ্ছৎ।

কৃষ্ণস্য কৃতিঃ।

হৰিং প্ৰতি আদৰঃ অস্তি।

খ) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যাখ্যা কৰক— স্বতন্ত্ৰঃ কৰ্ত্তা; সাধকতমংকৰণম্; শেষে ষষ্ঠী।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সম্বন্ধপদটো যে কাৰক নহয় আপুনি আলোচনা কৰক।

*** ***** ***